

ביאורים

286 חלוקה בין העושה למעשה

עוד צריך לברר, אם אנו אומרים שמותו של אדם הוא מעשה ה' הבא כעונש על כך שחטא או לשם ניסיון, כיצד נבין את המציאות שרשע הורג צדיק, כמו בסיפור במלכים א' (יח, יג) על איזבל המרשעת שהרגה את הנביאים, למי נייחס את המעשה, לגזירת הקב"ה או למעשה?

287 כדי לענות על שאלה זו, צריך להבין שיש חילוק בין עצם המיתה, שהיא מעשה הא-לוהים, למעשה הרצח שהוא מעשה האדם החוטא. מותו של האדם בא עליו בגלל גזירת ה' שימות. לכן גם אם לא היה מת מידי האדם שהרג אותו הרי שהיה מת באופן אחר. לעומת זאת מעשה הרצח נעשה בבחירתו החופשית של ההורג, ולכן עליו להיענש על כך.

288 אפשר לשאול את אותה שאלה ביחס לגניבה, אם ה' גזר על אדם שיאבד את ממונו כעונש או כניסיון, מדוע הגונב ממנו נענש? אלא כמו שאמרנו, הגונב מחברו צריך להיענש בגלל שבחר לגנוב, אף שהכסף בכל מקרה היה נגנב או אובד בדרכים אחרות.

וכך ענו שמעיה ואחיו לאחד ממלכי רומי: אנו מחויבים מיתה לשמים, אם אין אתה הורגנו הרבה מזיקים יש לו לפגוע בנו. ע"פ תענית יח, ב: ודקאמרת יום טריינוס הוא - יום טריינוס גופיה בטוליה, הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו. כי הא דרב נחמן גזר תעניתא בתריסר. אמרו ליה רבנן: יום טריינוס הוא! - אמר להו: יום טריינוס גופיה בטוליה, הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו. ... ומאי טריינוס? שכשקש טריינוס להרוג את לולינוס ופפוס אחיו בלודקיא, אמר להם: אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם - יבא אלהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל את חנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר. אמרו לו: חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורין היו, וראויין היו ליעשות להם נס, ונבוכדנצר מלך הגון היה, וראוי לעשות נס על ידו. ואותו רשע הדיוס הוא, ואינו ראוי לעשות נס על ידו. ואנו נתחייבנו כליה למקום, ואם אין אתה הורגנו - הרבה הורגים יש לו למקום, והרבה דובין ואריות יש לו למקום בעולמו שפוגעין בנו והורגין אותנו. אלא לא מסרנו הקדוש ברוך הוא בידך אלא שעתידי לפרע דמינו מידך.

נראה שרבינו מבין כי שמעיה ואחיה הם לוליאנוס ופפוס, אולם רש"י שם הבין כי מדובר על אנשים שונים, עיי"ש.

289 לאחר שדוד חטא עם בת שבע, אמר לו נתן הנביא (שמואל ב' יב, יא-יב): "כה אמר ה' הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעיה, ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת, כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש". ויש לשאול, איך יתכן שכעונש לדוד על חטא בת שבע, מביא ה' את אבשלום לחטוא ולשכב עם נשי אביו הרי אמרנו שהקב"ה לא כופה על שום אדם לחטוא?

290 אלא שיש להבין שדברי נתן הנביא כוללים שני חלקים: החלק הראשון, שאבשלום יכבוש את המלכות מיד דוד, ועל כך אומר הפסוק: "הנני מקים עליך רעה מביתך". המשך הפסוק: "ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת", נעשה ע"פ בחירת אבשלום וולא בכפייה. הודעת ה' לדוד ענינה להודיעה לדוד בבואה שכך יהיה על מנת להכאיב לו.

291 גזירה ובחירה

באותו נושא נשאלת השאלה גם על סנחריב ונבוכדנצר שהמיתו הרס וחורבן על עם ישראל. הנביא מנבא על סנחריב (ישעיה י, ה): "הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי", ועל נבוכדנצר (יחזקאל ל, כד): "וחיזקתי את זרועות מלך בבל, ונתתי את חרבי בידו", ניתן להבין מכאן, שסנחריב ונבוכדנצר הם כלי בידי של הקב"ה, המכריח אותם לפגוע בישראל, והרי אמרנו שיש בחירה חופשית שהקב"ה מניח לבריות את הבחירה?

292 התשובה היא, הקב"ה נתן לסנחריב ונבוכדנצר את הכוח האומץ והיכולת להילחם ולכבוש, אך השאיר את הבחירה בידם. מכוון שבחרו להתאכזר לישראל, הם צריכים לקבל עונש, ועל כך אומר הנביא ישעיה (י, יב): "אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור", וכן ירמיה הנביא כתב (נא, כד): "ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים את כל רעתם".

רפואת פול שאול בן רבקה ג'ואן ה'ו"

מות צדיק ביד
רשע

286 וְשׂוֹאֵלִים עוֹד: כְּשֶׁתְּהִיֶּה מִסִּירַת הָאֲדָם לְהַרְגוֹ, אֶחָד מִמַּעֲשֵׂה הַבּוֹרָא, אִם לְעִנֹּשׁ עַל חֲטֵא או לְנִסְיוֹן, כְּאֲשֶׁר יִהְרָגוּ עוֹלָם, כְּאִיזְבֵּל לְקַצֵּת הַנְּבִיאִים, מִה נֶאֱמַר בְּזֶה הַמַּעֲשֵׂה, וְלָמִי נִיחַס אוֹתוֹ? 287 נֶאֱמַר כִּי הַמְּוֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים, וְהַהֲרַג מַעֲשֵׂה הָעוֹל, וְאִם הַחֲכָמָה חִיבָה הַמְּוֹת, אֵלּוּ לֹא הָיָה הָעוֹל, הָיָה מֵת בְּסִבָּה אַחֲרַת. 288 וְכֵן הַשְּׂאֵלָה עַל הַגּוֹנֵב כְּשֶׁהוּא אֲבִידַת מְמוֹן בְּנֵי אֲדָם גְּזַרַת הַבּוֹרָא, אִם לְעִנֹּשׁ או לְנִסְיוֹן, אִיךָ נֶאֱמַר בְּגִנְבָה הֵיחָא מִמַּעֲשֵׂה הַבּוֹרָא? וְהַתְּשׁוּבָה בְּזֶה, שֶׁהָאֲבִיד מַעֲשֵׂה הַבּוֹרָא, וְהַגְּנֵבָה מַעֲשֵׂה הָאֲדָם, וְכֵאֲשֶׁר חִיבָה הַחֲכָמָה אֲבִיד הַדְּבָר הַהוּא, אֵלּוּ לֹא הָיָה גּוֹנֵבוֹ הַגּוֹנֵב, הָיָה אֲבִיד בְּפָנִים אַחֲרִים. וְכֵן עֲנֵי שְׂמַעִיָּה וְאֶחָיָה לְקַצֵּת מַלְכֵי אֲדָוִם וְאֶמְרוּ, וְאִם אָנּוּ מְחִיבֵי מִיתָה לְשָׂמַיִם, אִם אֵין אֶתְּה הוֹרְגֵנוּ, הֲרַבָּה מְזִיקִים יֵשׁ לוֹ לְפַגְעַ בְּנוֹ.

289 וְשׂוֹאֵלִים עוֹד: וְאִיךָ יִעֲנֶשׁ דָּוִד עַל הָעֵבֶרָה, בְּהִבְיָא אֲבִשְׁלוֹם לְעֵשׂוֹת כְּמוֹהָ, וְיִוְתֵר גְּדוֹלָה מְמֻנָּה כְּאֶמְרוֹ (שְׂמוּאֵל ב' יב, יא): כִּי אֶתְּה עֵשִׂית בְּסִתְרָ וְאֶנְכִי אֶעֱשֶׂה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה נֶגְדַּךְ כְּלִי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ? 290 נֶאֱמַר כִּי אֱלֹה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר סִפֵּר נָתַן הַנְּבִיאָה עַל שְׁנֵי חֲלָקִים, אֶחָד מֵהֶם מַעֲשֵׂה הַבּוֹרָא, וְהוּא הַגְּבֵרָת אֲבִשְׁלוֹם וְהַשְּׁלִיטוֹ עַל כָּל אֲשֶׁר לְדָוִד, וְעַל זֶה אֹמֵר (ש, יא): הַנְּנִי מְקִים עָלֶיךָ רַעְיָה מִבֵּיתְךָ וְלִקְחָתִי אֶת נְשִׁיךָ לְעֵינֶיךָ וְנָתַתִּי לְרַעֲיָךָ. וְהַשְּׁנִי מַעֲשֵׂה אֲבִשְׁלוֹם בְּבַחֲרֵתוֹ, וְהוּא מֵה שְׂאֹמֵר (ש, יב): וְשָׁכַב עִם נְשִׁיךָ לְעֵינֵי הַשָּׂמֶשׁ הַזֹּאת, וְרַצָּה בְּהַקְדָּמָתוֹ לְהוֹדִיעַ לְדָוִד בְּחִירַת אֲבִשְׁלוֹם, לְהַכְאוֹתוֹ אֶת לְבוֹ בְּזֶה. 291 וְשׂוֹאֵלִים עַל עֲנִין סְנַחְרִיב וְנְבוּכַדְנֶצַּר וְמֵה שֶׁעֲשׂוּ בְּעוֹלָם מִן הַהֲרַג וְהַחֲרָבָה, וְשֶׁאֵר עֲנִינֵי הַחֲמָס, וְאִיךָ אָמַר עַל הָאֶחָד שֶׁהוּא מְטָהוּ כְּשֶׁאָמַר (ישעיה י, ה): הוֹי אֲשׁוּר שְׁבָט שְׁבָט אֲפִי וְגוֹ, וְעַל הַשְּׁנִי שֶׁהוּא חֲרָבוֹ כְּשֶׁאָמַר (יחזקאל ל, כד): וְחִזְקָתִי זְרַעוֹת מְלָךְ בְּבָל וְנָתַתִּי אֶת חֲרָבִי בְּיָדוֹ. 292 וְנֶאֱמַר כִּי מְקוֹם פְּעַל הַבּוֹרָא לְשִׁנְיָהם וְזוֹלָתָם, הוּא נְתִיבַת הַיְכָלָת וְהָאֶמְץ כְּאֲשֶׁר נִמְשְׁלוּ בְּחָרָב וּבְמָטָה, וְעַם כָּל זֶה כָּל אֲשֶׁר עָשׂוּ הֵם וְחִילָם הָיָה בְּבַחֲרֵה שְׁחִיבִים עָלֶיהָ הָעִנֵּשׁ, וְעַל כֵּן אָמַר (ישעיה י, יא): אֶפְקֹד עַל פְּרִי גֹדֶל לִבָּב מְלָךְ אֲשׁוּר וְגוֹ, וְאָמַר (ירמיה נא, כד): וְשִׁלַּמְתִּי לְבָבְךָ לְכָל יוֹשְׁבֵי כְּשָׂדִים.

הבורא משמש
ברשעים לענישת
הצדיקים

ביאורים

מהדורת אור עציון

²⁹³ ועוד שואלים, הרי הקב"ה הוא הסיבה לכל הדברים שקורים בעולם, אם כן איך יתכן שהקב"ה יכניס צדיק למצב בו הוא חייב לשקר על מנת לחיות, הרי כך הוא גורם לו לחטוא ולשקר? יש לכך כמה תשובות:

²⁹⁴ **תשובה ראשונה** - כאשר נחקור מי באמת הביא את האדם למצב בו הוא חייב לשקר ניווכח, שהאדם אחראי לכך, מפני שלא חישב את מעשיו וזהו חטא. הטענה כי ה' הביא את האדם למצב זה היא התחמקות מאחריות והטלת האשמה על ה', ועל כך נאמר (משלי יט, ג): "אולת אדם תסלף דרכו, ועל ה' יזעף ליבו". וכתב רבנו בפירושו על פסוק זה: "אמר את זה לעצור בני אדם מלהטיל מה שיארע להם ביגיעתם בעולם הזה על ה', כמו שעשו השבטים באמרם (בראשית מב, כח): "מה זאת עשה אלקים לנו", והיה זה ממה שעשו בידיהם, אלא נאמר על כל מאורע כמו שאמרו בעת שהודו על כך: "אבל אשמים אנחנו על אחינו" (בראשית מב, כא), לפי שאינו עושה בנו כי אם הטוב לנו. ולפיכך תמצא את עלי אומר (שמואל א' ג, יח): "ה' הוא הטוב בעיניו יעשה", ודוד אומר (מלכים ב טו, כו): "הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו", ואמר חזקיה (ישעיה לט, ח): "טוב דבר ה' אשר דברת" וכפי הכלל שקדם שכל יסורין שמביא על עבדיו לא יבצר שיהיו או למרמק מה שקדם או ניסיון כדי לגמול לאדם עליהם שכר וגמול".

²⁹⁵ **תשובה שנייה** - גם כאשר האדם נמצא במצב בו האפשרות היחידה שלו להינצל היא רק באמירת שקר, הוא יכול לומר את הדברים בשינוי לשון, כך שלא ייחשב מה שאמר לשקר גמור. כך ראינו אצל אברהם, כאשר נקלע למציאות כזו במצרים אמר לשרה (בראשית יב, יג): "אמרי נא אחותי את", המילה אחותי אינה שקר גמור, מפני שהמילה אחותי מתייחסת גם לקרובות משפחה, לאברהם אין נחשבת הטעיה זו לחטא, מכיוון שהבעיה מתחילה במצרים, שאין זו דרך ארץ לשאול גר המגיע לארץ חדשה על עסקי אשתו, וכיוון שעשו שלא כהוגן, עשה עימם שלא כהוגן.

²⁹⁶ ועוד, אברהם אמר להם כך מפני שהוא כבר חווה חוויה דומה אצל אבימלך, כמו שנאמר (בראשית כ, יא): "רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי", (דברי רבנו צריכים ביאור, כי משמע מדבריו שהמקרה של אבימלך היה לפני המקרה עם פרעה, והרי זה הפוך, מקרה אבימלך היה אחרי מקרה פרעה).

לב הדברים

ההצלחה במצוות - בהתאם למאמצים שלנו

מקורות רבים מביעים את הרעיון ש"אחד המרבה ואחד הממעט, ובלבד שיכוון את ליבו לשמים" [ברכות יז א]. היינו: המאמץ קובע, ולא התוצאות. עיקרון זה אפשר להבינו במספר אופנים. יש המבינים מתוך כך שאין כל חשיבות לתוצאות, אולם מקורות שונים מראים שאכן הקב"ה מתחשב מאוד בתוצאות של המעשים שלנו. סוף סוף יש צד בעולמנו שהוא עולם של תוצאות - כך ה' בחר לברוא את עולמנו. אדם שנפלה ממנו פרוטה ומצאה עני - הקב"ה קובע לו שכר [רש"י בשם ספרי, דברים כד יט], כי יש פה תוצאה, אף-על-פי שאין פה מאמץ. לעומת זאת המנסה לתת צדקה לעני ונפל על רמאי מתחזה - לא יקבל שכר [בבא בתרא ט ב]. אף שיש כאן מאמץ, אין כאן תוצאות. אם כן, התוצאות חשובות. כשחז"ל אמרו שהקובע הוא המאמץ (כיוון שהעיקר 'שיכוון ליבו לשמים'), אין משמעות הדברים שאין חשיבות לתוצאות, אלא שמאמצינו הם שיקבעו את התוצאות. הקב"ה שולח לכל אחד תוצאות מוצלחות יותר או פחות על פי הרמה שבה הוא מתאמץ לפניו (גם אם לא תמיד נבין את חשבונותיו של ה'). וכפי שאמרו חז"ל: "שכר מצווה מצווה" [מסכת אבות ד ב]. בשכר מצווה שעשה האדם, בשכר התנהגות נאותה לפני הקב"ה, יזכה למצוות - יזכה שהפרוטות שייפלו מיידו יגיעו לעני. זהו העיקרון שעומד בבסיס דברי רס"ג. אם הגענו למצבים שבהם נאלצנו 'לרדת קצת', ולא יכולנו להתנהג בדרך לכתחילאית כפי שהיינו רוצים, אין לנו להאשים אלא את עצמנו. כל אחד מקבל מצבים, הזדמנויות והצלחות בהתאם למגיע לו.

שקרי המאמין

²⁹³ וְשׂוֹאֵלִים עוֹד כִּיּוֹן שֶׁכָּל הַמִּקְרִים מִתְחַדְּשִׁים בְּמִצְוֹתָו, כִּשְׁהוּא מְסוּבָּב לְמֵאֲמִין שֶׁיִּכְזָב בְּעֵבֹר דְּבַר שֶׁמִּצְרִיכוֹ אֶל הַכֶּזֶב, הוּא אִם כֵּן הִבִּיאוּ אֶל הַכֶּזֶב? יֵשׁ בְּזֶה שְׁתֵּי תְּשׁוּבוֹת, ²⁹⁴ אחת מהנה, כי המעין פְּשִׁיעִין הֵיטֵב בְּאֵיךְ יִצְטָרֵף הָאָדָם לְכֶזֶב, יִמְצָא לוֹ סִבָּה מִחֻטָּא הָאָדָם בְּהִנְהָגָתוֹ, וְיִשִּׁיב הַדְּבָרֹׁ על בּוֹרְאוֹ, כְּמָה שֶׁכְּתוּב (משלי יט, ג): אֲנֹלֵת אָדָם תִּסְלֵף דְּרָכּוֹ וְעַל ה' יִזְעַף לְבוֹ. ²⁹⁵ וְהִיאֲחֲרֵת שְׁעַם הַשֶּׁכֶל אֲשֶׁר הִרְפִּיבוּ בוֹ, אֵינְנוּ צְרִיף אֶל הַכֶּזֶב לְעוֹלָם, כִּי כְּאֲשֶׁר יֹאמֵר מֵאֲמֹר שֶׁאֲפָשֵׁר שֶׁמְכִירִים אוֹתוֹ עַל אֲמַתַּת הַהֶגְדָּה עַל דְּרָף הַעֲבֵרַת הַלְשׁוֹן, הוּא אוֹמֵר אֲמַת, וְאֵין (עליו) מִסְבֵּרַת הָעוֹל בְּדַבְּרָיו. וְזֶה כְּמוֹ שֶׁאֲמַר אַבְרָהָם עַל שָׂרָה אֲחֹתִי הִיא (בראשית כ, ב), וְהוּא רוֹצֵה קְרוֹבָתִי, כְּאֲשֶׁר מְצַאנוּ לוֹט שֶׁנִּקְרָא אִחַ מְדָרָף הַלְשׁוֹן. וְהֵם סִבְרוּ שֶׁהִיא אֲחֹתוֹ בְּאֲמַת, וְלֹא הִיא חֻטָּא עֲלֵיו בְּזֶה, אֲבָל הַחֻטָּא עֲלֵיהֶם, כִּי הֵם עוֹלוּ, כִּי דָרָף בְּנֵי אָדָם לְשֶׁאֵל הָגֵר עַל עֲנִיָּנוּ וְעַל תּוֹעֲלוֹתָיו, וְעַל מָה שֶׁהוּא טוֹב לוֹ, וְעַל מָה שֶׁצְרִיף לוֹ, וְאֵין דְּרָף לְשֶׁאֵל אוֹתוֹ עַל מִי שֶׁיֵּשׁ עִמּוֹ וְמָה הוּא מְפֹנֵה, ²⁹⁶ וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁכָּבֵר נִסָּה בְּזוֹלָתוֹ, כְּמָה שֶׁכְּתוּב (בראשית כ, יא): כִּי אֲמַרְתִּי רַק אֵין יִרְאֵת אֱלֹהִים בְּמָקוֹם הַזֶּה וְהִרְגוּנִי.

מְסוּבָּב - גורם. **וְיִשִּׁיב הַדְּבָרֹׁ** - יאשים. **אֲמַתַּת הַהֶגְדָּה וכו'** - אמירה שאפשר לפרשה כאמת לפי הבנה מסוימת במשפט. **הַעֲבֵרַת הַלְשׁוֹן** - משל ומליצה. **בְּזוֹלָתוֹ** - במקרה נוסף.

ביאורים

297 -ו- הסבר פסוקים שמורים על מניעת הבחירה

מהדורת אור עזיון

מפסוקים רבים בתורה ניתן להבין, שהקב"ה מכריח את האדם לעשות פעולות מסוימות ללא בחירה חופשית, טעות זו נובעת מהבנה לא נכונה של הפסוקים, בעקבות רוחבה של השפה העברית. למילים רבות יש משמעות נוספת מעבר למובן הרגיל שלהן. רבנו מביא שמונה סוגים של טעויות הקיימים עקב חוסר הבנה בלשון הקודש.

²⁹⁸ **טעות ראשונה** - ישנו בלבול בין מניעה על ידי אזהרה ואיום, לבין מניעה בפועל. למשל, הקב"ה אומר לאבימלך (בראשית כ, ו): "ואחשך גם אנוכי אותך מחטו ליי", אפשר להבין שהקב"ה מנע מאבימלך את האפשרות המעשית לחטוא, אך אין זו הבנה נכונה, אלא הקב"ה מנע ממנו מלחטוא בכך שהודיע לו ששרה אשת איש, ואיים עליו (שם ג): "הנך מת על האשה אשר לקחת", וכן (שם ז): "ואם אינך משיב דע כי מות תמות" ולא מנע ממנו את הבחירה. למעשה, אם אבימלך היה רוצה, היה יכול להמשיך לחטוא, והיה נענש על כך, והוא בחר שלא לחטוא. הכתוב מתאר זאת כאילו הקב"ה הכריח אותו לא לגעת בה: "על כן לא נתתיך לנגוע אליה".

²⁹⁹ ההבנה הזו בפסוק דומה להבנת הפסוק המדבר על אדם המגרש את אשתו, שאסרה עליו התורה לחזור להתחתן איתה לאחר שנישאה לאחר, שנאמר (דברים כד, ד): "לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה", ברור שאין הכוונה באמירה: "לא יוכל" למניעה פיזית, מבחינה מעשית הוא יכול לקחת אותה שוב, אלא הכוונה במילים: "לא יוכל", שהתורה אוסרת זאת.

³⁰⁰ וכך נאמר גם ביחס לקרבן פסח (דברים טז, ה): "לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך", ברור שגם כאן אין הכוונה למניעה פיזית, אלא לאיסור הלכתי, אל תזבח את הפסח באחד שעריך אלא רק בירושלים. זו גם הכוונה אצל אבימלך, הייתה לו בחירה חופשית, ואם היה רוצה לחטוא הייתה לו אפשרות, אלא שלא רצה לעשות זאת מפני שה' איים עליו, ועל זה נאמר (בראשית כ, ו): "ואחשך גם אנוכי אותך מחטו ליי".

³⁰¹ **טעות שנייה** יש שהבינו שה' מונע מעם ישראל לתקן את דרכיו, כמו שניתן להבין מדברי ה' לישעיה (ו, י): "השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע, פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו", אולם הבנה זו לא נכונה. כוונת הכתוב, שהקב"ה יביא על ישראל מקרים קשים שימנעו מהם לעצור לחשוב, כמו שנאמר (דברים כח, כט): "והיית ממשש בצהריים", וכן (איוב ה, יג-יד): "לוכד חכמים בערמה, ועצת נפתלים נמהרה, יומם יפגשו חושך", וכן (איוב יב, כד-כה): "מסיר לב ראשי עם הארץ... ימששו חושך ולא אור". המשך הכתוב בישעיה: "פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו", משמעו, שאם ה' לא ישמין את ליבם, הם ימצאו דרך להלחם עם האויבים וינצלו מהעונש.

³⁰² **טעות שלישית** יש בתורה פסוקים המדברים על כך שה' מחזק את ליבו של האדם, כדי שיוכל לעמוד ברעה או שמועה רעה הבאה עליו, יש שהבינו מכך, שהקב"ה מסיר את יכולת הבחירה מהאדם, אך אין זה נכון, הקב"ה מחזק את רוחו של האדם שלא ייכנע לקשיים, כמו שנאמר אצל פרעה (שמות ז, ג): "ואני אקשה את לב פרעה", "וחזקתי את לב פרעה" (שמות יד, ד), "כי אני הכבדתי את ליבו" (שמות יא, א), וכן בסיחון מלך האמורי נאמר (דברים ב, ל): "כי הקשה ה' אלהיך את רוחו".

³⁰³ כל הפסוקים הללו מורים על חיזוקו של האדם מול מציאות קשה על מנת שיוכל לעמוד בה. כך ביחס לפרעה, שה' חיזק אותו כדי שיוכל לקבל את כל המכות, כמו שאומר הפסוק (שמות ט, טו-טז): "כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואולם בעבור זה העמדתיך". וכן סיחון היה צריך חיזוק לאחר ששמע על הניסים הגדולים שהיו לבני ישראל, כי שמועה זו הטילה מורך ביושבי הארץ כמו שנאמר (דברים ב, כה): "אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך".

³⁰⁴ גם אנשי כנען, עליהם נאמר בכניסת המרגלים ליריחו: "ונשמעו וימס לבבנו", היו צריכים שיחזקו את ליבם כדי שילחמו עם ישראל, ואז יוכלו ישראל להשמיד אותם, כמו שנאמר (יהושע יא, כ): "כי מאת ה' הייתה לחזק את ליבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם".

מניעת בחירה
באמצעות איום

ו-²⁹⁷ וְיִכְוֶן שְׂדֵבְרָתִי בְּשֵׂאלוֹת הָאֱלֹהִים מָה יֵשׁ בּוֹ דִי, מִתְחִיב הַמְעִין בְּסִפְרֵי הַלְשִׁיב בְּתִשּׁוּבוֹתָם כְּכֹל מֵה שִׁימְצָאָהוּ דוֹמָה לָהֶם. וְאַחַר כֵּן אֲחַבֵּר אֶל הַדְּבָרִים הָאֱלֹהִים כֹּל הַפְּסוּקִים אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהֶם סְפָקוֹת וְשִׁבוּשִׁים בְּעֵינֵי הַהֲכָרָח, וּמִפְּנֵי רַבָּם בְּעִבּוּר רַחֲב הַלְשׁוֹן. כְּאֲשֶׁר זָכַרְתִּי בְּמֵאמְרֵי הַיְחוּד, כִּי הַלְשׁוֹן אִם לֹא תִרְחִיב, לֹא יִמְצָא בָּהּ כִּי אִם הַדְּבָר בְּלִבָּד, רְאִיתִי לְזָכַר מִיָּנִי הוֹצָאתָם עַד שִׁיְהִיו נְאוֹתִים לְמֵה שִׁישׁ בְּשִׁכְלִי, וְכִאֲשֶׁר אֶסְפֵּר כִּמְה מִיָּנִים הוּא, וְזָכַרְתִּי מִכֹּל מִיָּן מֵהֶם קִצָּת, וְהַמְעִין בְּסִפְרֵי הַזֶּה יִחַבֵּר כֹּל מִיָּן וְכֹל אִישׁ אֶל מִיָּנֵהוּ בְּשִׁכְלֹו וּבְתוֹבָנֹתוֹ. וְאָמַר שֶׁהֵם שִׁמְנָה מִיָּנִים,²⁹⁸ הֲרֵאשׁוֹן מֵהֶם שְׁעַר הַהֲזָהָרָה, וְדָמָה לְבִנֵי אָדָם הַמְנִיעָה בְּאֲזָהָרָה כְּמִנְיַעַת הַמְעֵשָׂה, וְיֵשׁ בֵּינֵיהֶם הַפְּרָשׁ גְּדוֹל, וְזֶה כְּאֵמְרוֹ לְאֲבִימֶלֶךְ (בְּרֵאשִׁית כ, ו): וְאַחֲשֶׁךְ גַּם אֲנֹכִי אוֹתְךָ מִחֲטוֹ לִי, סָבְרוּ שֶׁהוּא מְעֵשָׂה, וְלֹא מְנַעוּ כִּי אִם בְּהֲזָהָרָה וּבְהוֹדָעָה שֶׁהוּא אֲשֶׁת אִישׁ וּבְהַפְחָדָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לוֹ (שם ג): הִנֵּךְ מֵת עַל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לָקַחְתָּ, וְהִיא בְּעֵלְתָּ בְּעַל, וְאָמַר לוֹ עוֹד (שם ז): וְאִם אֵינְךָ מְשִׁיב דָּע כִּי מוֹת תָּמוּת יִשָּׂא גְרוּשְׁתּוֹ אַחַר שְׁנֵשֵׂאתָ לְאַחַר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דְּבָרִים כד, ד): לֹא יוּכַל בְּעֵלָה הֲרֵאשׁוֹן אֲשֶׁר שִׁלְחָה לְשׁוּב לְקַחְתָּהּ וְגו', וְהוּא יִכּוֹל בְּבַחֲרֵיהָ וְאֵינְנוּ יִכּוֹל בְּמִצְוָהוֹ.³⁰⁰ וְכֵאמֹרוֹ (דְּבָרִים טז, ה): לֹא תוּכַל לְזַבַּח אֶת הַפֶּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ וְהַדּוֹמָה לָזֶה.

מניעה מתיקון

³⁰¹ וְהַשְּׂנִי הַמְנִיעָה מִתְקַנּוֹת הָעוֹלָם וְטוֹבוֹתָיו, וְחֲשָׁבוּ זֶה הַכְּרַח, וְהוּא כְּאֵמְרוֹ (ישעיה ה, י): הַשְּׂמֹן לֵב הָעָם הַזֶּה וְאֵזְנוֹ הַיְכָבֵד וְעֵינָיו הַשֵּׁע וְגו', הַכְּתוּב רֹצֵף שִׁיתְחַדֵּשׁ עֲלֵיהֶם סִבָּה שֶׁלֹּא יִסְתַּכְּלוּ בְּעִבּוּרָה בְּעֵינֵי עוֹלָמָם, מִמֵּה שֶׁמְחַדֵּשׁ לָהֶם מְלַחְמָה אוֹ רָעָה וְהַדּוֹמָה לָהֶם. וְהָיוּ גְבוּכִים בְּתִקּוּן הַמְעֵשָׂה הַהוּא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דְּבָרִים כח, כט): וְהִיִּית מְמַשֵּׁשׁ בְּצִהָרִים כְּאֲשֶׁר יִמְשֵׁשׁ הָעוֹר בְּאַפְלָה, וְכֵמוֹ שֶׁכָּתוּב (איוב ה, יג-יד): לִכְד חֲכָמִים בְּעֵרְמָם וְגו', יוֹמִם יִפְגְּשׁוּ חֲשָׁךְ וְגו'. וְאָמַר (שם יב, כד-כה): מְסִיר לֵב רָאשֵׁי עַם הָאָרֶץ וְגו'. יִמְשֵׁשׁוּ חֲשָׁךְ וְלֹא אוֹר וְגו'. וְאֵלָה סָבְרוּ שֶׁהוּא בְּעֵינֵי הַתּוֹרָה, וְהִיָּה עֵינָיו וְשֵׁב וְרַפָּא לוֹ, יִשׁוּבוּ מֵהַלְחָם בְּאוֹיְבֵם וְיִנְחוּ מִמֶּנּוּ, כְּאֲשֶׁר אָמַר בְּמִלְחָמָה (יהושע ה, יא): וְהוּא לֹא יוּכַל לְרַפָּא לָכֶם וְלֹא יִגְהַה מִכֶּם מְזוֹר.

חיזוק לב האדם

³⁰² וְהַשְּׂלִישִׁי בְּחִזּוֹק הַנְּפֶשׁ, בְּבֹא פִּגְעַת מַרְעָה וּמְשִׁמוּעָה שֶׁלֹּא יֵאבֵד מֵהֶם, שְׁמֵעוּהָ בְּסִפְרִים וְסָבְרוּ שֶׁהוּא חִזּוֹק הַלֵּב שֶׁלֹּא יִקְבַּל הָעִבּוּדָה, וְכֹל שֶׁכֵּן שִׁיחֲסוּ הַכְּתוּב אֶל הַלֵּב בְּעִבּוּר שֶׁהַנְּפֶשׁ בּוֹ, וְהוּא אָמַר (שמות ט, טו-טז): וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרַעֲה, וְחִזְקֵתִי אֶת לֵב פְּרַעֲה (שם יד, ד), כִּי אֲנִי הַכְּבִדְתִּי אֶת לְבָבוֹ (שם יא, א), וְאָמַר עַל סִיחּוֹן (דְּבָרִים ב, ל): כִּי הִקְשָׁה ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת רֹחוֹ וְאָמַץ אֶת לְבָבוֹ.³⁰³ וְנִצְטָרֵךְ פְּרַעֲה לְחִזּוֹק נְפֶשׁוֹ שֶׁלֹּא יֵאבֵד בְּמִכּוֹת הָהֶם עַד שִׁישְׁלָמוּ לוֹ שֶׁאֵר הַמִּכּוֹת, וְכִבְּרָ בָּאֵר לוֹ זֶה בְּאֵמְרוֹ (שמות ט, טו-טז): כִּי עֵתָה שִׁלַּחְתִּי אֶת יָדִי וְאָף אוֹתְךָ וְגו', וְאוּלַם בְּעִבּוּר זֹאת הָעֲמַדְתִּיךָ וְגו'. אֲבָל סִיחּוֹן נִצְטָרֵךְ לְחִזּוֹק לְבָבוֹ שֶׁלֹּא יֵאבֵד מִפְּחַד שְׁמַע בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דְּבָרִים ב, כה): אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שְׁמַעְךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפְּנֵיךָ,³⁰⁴ וְכֵן אֲנִישֵׁי אָרֶץ כְּנַעַן הִצְטָרְכוּ לְחִזּוֹק שֶׁלֹּא יִמִּיתֶם פֶּחַד הַשְּׁמוּעוֹת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יהושע ב, יא): וְנִשְׁמַעוּ וְיִמַּס לְבָבְנוּ וְגו', וְעַל כֵּן אָמַר (שם יא, ב): כִּי מֵאֵת ה' הִיָּתָה לְחִזּוֹק אֶת לְבָבְךָ לְקִרְאֵת הַמְּלָחְמָה אֶת יִשְׂרָאֵל.

הַהֲכָרָח - חוסר הבחירה החופשית. **רַחֲב הַלְשׁוֹן** - יש בשפה מילים וביטויים בעלי משמעויות רבות ושונות. **הַדְּבָר בְּלִבָּד** - משמעות מילולית אחת למילה. **הַמְנִיעָה בְּאֲזָהָרָה** - ציווי ה' להימנע ממעשה מסוים. **כְּמִנְיַעַת הַמְעֵשָׂה** - כְּמִנְיַעַת ה' את האדם מהיכולת לחטוא. **בְּמִצְוָה** - מצד ציווי ה'. **מִתְקַנּוֹת הָעוֹלָם** - תיקון מצבם בעיני העולם. **שֶׁלֹּא יֵאבֵד מֵהֶם** - שיצליח לסבול את הפורענות. **הָעִבּוּדָה** - ציווי ה'. **הַשְּׁמוּעוֹת** - על עצמתם של ישראל.

ביאורים

מהדורת אור עציון

³⁰⁵ **טעות רביעית** - התורה משתמשת פעמים רבות בביטויים המציגים הערכה שיפוטית כלפי האדם, כגון: "צדיק" או "רשע". מביטויים אלו נראה שה' קובע לאותם אנשים להיות צדיקים או רשעים, אך אין זו הבנה נכונה בפסוקים. הכוונה בפסוקים אלו, דומה לאמירה של מומחה הקובע האם מוצר מסוים איכותי או לא, קביעתו שמוצר זה טוב ומוצר זה פגום, אינה יוצרת את המציאות של המוצר אלא מגלה אותה. כמו כן שופט המכריז על הנדון זכאי או חייב, לא משפיע עליו להיות צדיק או רשע אלא רק מגלה מהי המציאות כמו שאומרת התורה (דברים כה, א): "הצדיק את הצדיק והרשע את הרשע". כך כאשר הקב"ה אומר על אדם צדיק או רשע, אין הוא קובע לו להיות צדיק או רשע, אלא מברר מהי מציאותו כעת ע"פ בחירתו.

³⁰⁶ דרך התבטאות זו רגילה בפיו, אנו אומרים, השופט זייף או הכשיר שטר זה, אין הכוונה שהשופט זייף את השטר או כתב אותו בצורה כשרה, אלא שקבע שהשטר מזויף או כשר. כך גם ביחס לאדם מומחה הקובע מהו טיב המטבע, הוא אומר על מטבע אחד שהוא טוב ושהשני הוא רע, אין הכוונה לומר שהוא הפך אותו לטוב או רע, אלא שבתור מומחה קבע מהו אותו המטבע.

³⁰⁷ כך יש להסביר פסוקים הנראים מוקשים כמו: "אם ללצים הוא יליץ, ולענווים יתן חן" (משלי ג, לד), אין הכוונה שהקב"ה גורם ללצים להיות לצים ולענווים להיות ענווים, אלא שהוא מכריז על הלצים כלצים ועל הענווים כענווים. וכן הנביא יחזקאל (יד, ט) אומר: "והנביא כי יפתה, ודבר דבר אני ה', פתיתי את הנביא ההוא", לכאורה יחזקאל אומר שהקב"ה כביכול מפתה את נביאי השקר לטעות, אך הבנה זו אינה נכונה אלא הכוונה היא, שהוא יגלה לעולם שהנביא הוא פת.

³⁰⁸ וכך מופיע גם בירמיה (ד, י): "השא השאת לעם הזה ולירושלים לאמר שלום יהיה לכם", ירמיה מגלה לכולם שנבואת נביאי השקר, שירושלים תמשיך להתקיים, היא נבואת שקר. וכן (ישעיה סג, יז): "למה תתענו ה' מדרכיך", שמשמע שה' מתעה אותנו, ביאורו שיראול מבקשים מה' אל תדון אותנו לפי איך שאנחנו נראים, אלא סלח לנו ודון אותנו לפני משורת הדין. אדם שלא מסביר כך את הפסוקים מתקשה בעניין הבחירה החופשית.

³⁰⁹ **טעות חמישית** - אנו רואים פסוקים מהם ניתן להבין שהקב"ה מקרב או דוחה את האנשים הרוצים להתקרב אליו, כמו שנאמר (תהילים קיט, לו): "הט ליבי אל עדותיך ואל אל בצע", וכן (תהילים קמא, ד): "אל תט ליבי לדבר רע", אולם הפירוש הנכון הוא, שפסוקים אלו נאמרו על כפרה, כלומר מבקש דוד, אם אתה תסלח לי אז ממילא אני אתקרב אליך ולא אשוב למרוד בך, אך אם אתה לא תסלח לי אהיה מיואש ואז אגיע למקום שאני לא חפץ להיות בו, על כן אני מבקש סליחה כדי שאעשה רק מעשים טובים, ואז גם "אלמדה פושעים דרכיך" (תהילים נא, טו).

³¹⁰ **טעות שישית** - ישנם פסוקים שנראה מהם שהקב"ה שם בפה האדם דברים, כמו שנאמר (משלי טז, א): "לאדם מערכי לב, ומה' מענה לשון", אולם הכוונה כאן היא שהקב"ה טבע בנו יכולות בתחילת הבריאה כדי שנוכל להגשים את יעדינו, ועל כך אומר הפסוק (משלי כ, יב): "אזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם".

³¹¹ **טעות שביעית** - לפעמים הפסוק מדבר בלשון גוזמא, ובני אדם טועים לחשוב שכוונת הפסוק כפי ההבנה הפשוטה, כמו שאומר הפסוק (משלי כא, א): "פלגי מים לב מלך ביד ה', אל כל אשר יחפוץ יטנו", יש מי שמבין מכאן שהקב"ה מכריח מלכים לפעול פעולות מסוימות, אך הפירוש הנכון הוא שאם המלך רוצה להטות את ליבו לעבודת ה', הרי זה קל כמו להטות מים.

גילוי מציאות

³⁰⁵ **והרביעי השמות מעלה ומדרגה**, ראו בני אדם זכרון הענין הזה במקרא, וסברו כי הוא הפעלה והשימה. והוא שהמהיר במלאכה מאמת האמת ממונה ומבטל השקר, כאשר נאמר כי השופט הצדיק את ראובן והקזיב את שמעון, ושהוא הצדיק לוי והרשע יהודה, ולא נרצה בזה שהיה שם אחד מהם לעשות דבר ולא צוהו בו, אבל רצוני שבאר עליו וגלה לו ושמעו במעלתו, וכמו שאמרה התורה (דברים כה, א): והצדיק את הצדיק והרשע את הרשע. ³⁰⁶ וכן אמר כבר אמת השופט שטר פלוני וזיף שטר פלוני, לא זיפו בפעל, אבל הוא בבאור. והגיעני שאומרים על שני דינרי הזהב, כי המרצה היטב זה, ופחת זה, ואינם רוצים שפחתו בידו, אבל רוצים שהגיד שהוא מפקח. ³⁰⁷ וכאשר יתמידו המפחשבות בהעברה הזאת ויתישבו בה, יהי על הדרך הזה מה שאמרו הספרים מפעל הבורא (משלי ג, לד): אם ללצים הוא יליץ ולענווים יתן חן. ואמר עוד (יחזקאל יד, ט): והנביא כי יפתה ודבר דבר אני ה' פתיתי את הנביא ההוא, רצונו לומר: בארתי עליו שהוא מפקח. ³⁰⁸ וכן אמרו (ירמיה ד, י): השא השאת לעם הזה ולירושלים לאמר שלום יהיה לכם, בטל דברי המתנבאים להם בגלותו להם. וכן שאלתם (ישעיה סג, יז): למה תתענו ה' מדרכיך, אל תשימו תועים, שתדון עלינו שאנחנו תועים, אבל פפר לנו ורחם עלינו. ומי שלא יבין ענין אלה והדומה להם ישימם הכרח.

³⁰⁹ **והחמישי שער הכפרה**, רואים אנו שהאדם אומר הטני אליך ואל תטני מעליך, כמו שכתוב (תהילים קיט, לו): הט ליבי אל עדותיך ואל אל בצע, אל תט ליבי לדבר רע (שם קמא, ד), ויחשב שרצה בשתי ההטאות ענין ההכרח, ולא רצה כי אם הכפרה. רוצה לומר כשתכפר לי כבר הטייתי שלא אשוב לחטא לך, ואם לא תכפר לי כבר הפלת בנפשי היאוש, ותביאני הכפרה לנטות לעבודתך, כמו שכתוב (שם נא, טו): אלמדה פשעים דרכיך וגו'.

³¹⁰ **והששי ספור פעל הוא כבניה השרשיה**, חושבים בו שהוא השמה ולמוד, כמו שכתוב (משלי טז, א): לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון, רוצה בו הבריה השרשיה, כמו שכתוב (שם כה, א): און שמעת ועין ראה וגו'.

³¹¹ **והשביעי ההפלגה** במאמר, יסבר השומע כי הוא דבר מיוחד, כאמרו (שם כא, א): פלגי מים לב מלך ביד ה' וגו'. סובר שיש למלכים דבר מיוחד שיפיל בלבם מה שיחפץ, אבל זה הפלגה הוא אומר, אפלו המלך בעבודת הבורא, כמו המים ביד עצמו, כאשר יחפץ המלך יטנו וישתמש בו.

בבאור - הוא גילה לנו שהשטר מזויף. **המרצה** - החלפן. **מפקח** - חסר בו זהב. **יתמידו** - יתרגלו. **בהעברה הזאת** - בצורת ביטוי זו. **כבר** - יביא למצב. **כבניה השרשיה** - יצירת היכולת הבסיסית. **חושבים** - בטעות. **ההפלגה** - הרחבה (גזומה). **שיפיל** - ה' מכניס ללבם.

לרפואת ג'וסלין שמחה בת מסעודה דורה דיה הי"ו

ביאורים

מהדורת אור עציון

³¹² **טעות שמינית** יש פסוקים מהם ניתן להבין כי ה' מכריח את האדם לפעול, אך כוונתם שהקב"ה מחדש סיבה בעולם, כלומר יוצר נסיבות חדשות במציאות, המביאות את האדם לעזוב את רצונו הקודם ולבחור בחירה חדשה. חידוש הנסיבות מתרחש בשלושה אופנים. האופן הראשון הוא ההצלה מהאויבים. הקב"ה מחדש מציאות בגללה בוחר המלך לפנות מתוכניתו להילחם בעם מסוים ולעשות מעשה אחר. על כך נאמר שה' גרם למלך לבחור בבחירתו זו, אך אין הכוונה שהכריחו לעשות כך, אלא שיצר מציאות המביאה אותו לבחור מסיבות שלו, להפסיק את המעשה הקודם ולבחור במעשה אחר.

³¹³ בפסוקים רבים מהם משמע שה' מכריח מלכים, זו היא המשמעות הנכונה, כמו שנאמר (דברי הימים א ה, כו): "ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור", וכן (עזרא א, א; דברי הימים ב לו, כב): "העיר ה' את כורש מלך פרס", וכן (דברי הימים ב כא, טז): "ויער ה' על יהורם", וכן (עזרא ו, כב): "כי שמחם ה' והסב לב מלך אשור עליהם", וכן (דברי הימים ב כה, ט): "ולא שמע אמציהו כי מהאלהים הוא", וכן (מלכים א יב, טו): "ולא שמע המלך אל העם כי היתה סיבה מעם ה'" - כמו שאמרנו, אין הכוונה כאן להכרח, אלא ה' חידש סיבה (מציאות) בעולם, והמלך החליט לשנות דעתו ורצונו.

³¹⁴ האופן השני, כשהאדם מבקש מה' שיתן לו מחשבה בהירה ושקט נפשי על מנת שיוכל להבין את התורה ולשומרה. יש שהבינו בפסוקים המדברים על כך, שהאדם מבקש מה' שיכוף אותו לעשות רצונו, אך כמו שבארנו, הבקשה היא שה' יכשיר את הנסיבות לכך. כך יש להבין את הפסוקים (תהילים כה, ד): "דרכי ה' הודיעני ואורחותיך למדני", "הורני ה' דרכך ונחני באורח מישור" (שם כז, יא), וכן (תהילים קיט, לז): "העבר עיני מראות שוא", וכן (דברי הימים ב ל, יב): "גם ביהודה היתה יד אלהים לתת להם לב אחד".

³¹⁵ האופן השלישי, כאשר ה' עושה אותות ומופתים הגורמים לאנשים להתחזק ולחזור בתשובה, כמו שאמר אליהו (מלכים א יח, לז): "ענני ה' ענני וידעו העם הזה כי אתה ה' אלהים ואתה הסבת את ליבם אחורנית", אין הכוונה שהקב"ה כופה עליהם לדעת אותו, אלא שעל ידי המופתים שהקב"ה יעשה, בני ישראל יחזרו על פי בחירתם בתשובה. וכן (יחזקאל לו, כז): "ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו", גם כאן הכוונה היא שבני ישראל יחזרו אל ה' על ידי האותות שהוא יעשה.

³¹⁶ טעות נוספת המביאה להבנה שכביכול ה' כופה על האדם, נובעת מאי הבנה בסדר הפסוקים. לדוגמה (תהילים נא, ו): "לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדברך". הקורא את הפסוק יכול לטעות ולהבין, שדוד היה מוכרח לחטוא כדי שדבר ה' שנגזר עליו יתקיים, אך אין הדבר כן. המילים: "למען תצדק בדברך" מוסבות על פסוק קודם (נא, ד): "הרב כבסני מעווני ומחטאתי טהרני", כלומר דברי דוד: "למען תצדק בדברך" מוסבים להבטחת ה' לקבל את השבים אליו.

³¹⁷ באותו אופן יש להבין פסוק אחר (תהילים לד, יח): "צעקו וה' שמע, מכל צרותם הצילם", הפסוק לא מוסב על הפסוק הקודם (פסוק יז): "פני ה' בעושי רע להכרית מארץ זכרם", אלא על הפסוק שלפניו (טז): "עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שוועתם", כלומר ה' שומע אל הצדיקים הצועקים אליו ולא אל הרשעים.

³¹⁸ כאן נשלם העניין של הבחירה החופשית וההכרח, ואין לאדם החוטא תירוץ שה' מכריח אותו לחטוא או כל תירוץ אחר, ועל כך נאמר (איוב ד, יז): "האנוש מאלוה יצדק", לא יכולה להיות לאדם כל טענה ביחס ליושר משפטו של הקב"ה.

חידוש במציאות
הגורם שינוי
לאדם

³¹² **והשמיני** חידוש סבה, תהיה עם חידושה^ו בחירת האדם במעשה מן המעשים, וזה בא על שלשה ענינים, אחד מהם ההצלה מן האויבים, עד שיפנה האדם בעבור זה למעשה מן המעשים, ויאמרו כי המציל אותו מאויביו גרם לו זה על דרך העברה,³¹³ כפאשר אמר (דברי הימים א ה, כו): ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור. ועוד (דברי הימים ב לו, כב): העיר ה' את רוח כורש מלך פרס. ועוד (שם כא, טז): ויער ה' על יהורם. ועוד (עזרא ו, כב): כי שמחם ה' והסב לב מלך אשור, ועוד (דברי הימים ב כה, ט): ולא שמע אמציהו כי מהאלהים היא. ועוד (מלכים א יב, טו): ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מעם ה'. כל זה בהצלה מן האויב ומן הנזק.³¹⁴ והשני זכות ההבנה וברור העצה בשוות המזג^ו, עד שיבין האדם שערי הדת והחכמה, ושומע זה יחשב כי הוא הכרח, והוא מה שפיתו (תהלים כה, ד): דרכיך ה' הודיעני ואורחותיך למדני, ועוד (שם כז, יא): הורני ה' דרכך ונחני באורח מישור. ועוד (שם קיט, לז): העבר עיני מראות שוא. ועוד (דברי הימים ב ל, יב): גם ביהודה היתה יד האלהים.³¹⁵ והשלישי אות מלאה^ו יחדשנה הבורא, ותהיה סבה להאמין עם רב, וישמענה השומע ויחשב כי פעל העם הכרח, כפאשר אמר אליהו (מלכים א יח, לז): ענני ה' ענני וידעו העם הזה, רצונו לומר כי האש כשתרד ותשרף העולה, תסב בה את לב העם אשר הוא אחורנית. ואין במאמר הסתר זולת ההא^ו שנאמר האחורנית. וכן בעת הישועה אשר אמר (יחזקאל לו, כז): ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו, איננו רוצה בזה דבר, כי אם הראות האותות והמופתים.

³¹⁶ **ואחר** אלה השמנה שרשים לא נשאר כי אם מה שהטעות בו מפני סדור הפסוק, באמרו (תהילים נא, ו): לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדברך תזכה בשפטך, חשב השומע כי זה השב^ו אומר, כי הוא בעבור שיתקיים עליו מה שגזר בו אלהי, ואיננו שב^ו אמרו: "למען תצדק" על חטאתו, אך הוא שב על אמרו, ומחטאתי טהרני. הוא אמרו כפר לעונו עד שיתקיים מאמרך אשר אמרת וגזרת, כי מי שישוב אליך תכפר לו,³¹⁷ וזה ממה שנוהג בלשון דוקה, כפאמרו (שם לד, יח): צעקו וה' שמע. אשר איננו שב על פני ה' בעשי רע, אכל הוא שב על עיני ה' אל צדיקים.³¹⁸ ועם אלה הבאורים יסתלקו כל הספקות אשר הם מזמנים ההכרח, וטענת בוראנו^ו שלמה על בראייו בעבודתו והמרותו, אין להם טענה עליו וכמו שאמר הכתוב (איוב ד, יז): האנוש מאלוה יצדק אם מעשהו יטהר גבר. וכאשר התקמו האותות המלאות ושלחות הנביאים.

תהיה עם חידושה וכו' - המציאות החדשה גורמת לכך שהאדם עושה פעולות שונות. **זכות וכו'** - כשמערכות הגוף מאוונות, יכולת ההבנה משתפרת. **אות מלאה** - נס ברור. **הסתר זולת ההא** - המילה "אחורנית" צריכה להתפרש כאילו כתוב 'אחורנית', שמשמעה שהם כרגע במצב זה. **השב** - החזרה בתשובה. **שב** - מכוון. **טענת בוראנו** - בתביעה האלוהית לעשיית רצון ה' אין בעייתיות.

למען תצדק
בדברך

ביאורים

319 המאמר החמישי - בזכויות ובחובות

מהדורת אור עציון

כל מעשי האדם שמורים אצל הקב"ה, והוא מביא את האדם למשפט עליהם, כמו שנאמר (ירמיה לב, יט): "גדול העצה ורב העלילה, אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו, וכפרי מעלליו", וכן נאמר באיוב (לד, כא): "כי עיניו על דרכי איש, וכל צעדי יראה". המעשים הללו נרשמים ונחקקים באדם, כאשר הוא עושה מצוות, נשמתו מזדככת, וכאשר הוא עושה עבירות, נשמתו נעכרת, וכן נאמר בתורה (ויקרא ה, א' ועוד): "ונשא עוונו", "ונשא חטאו" (ויקרא כד, טו), "ואל עוונם ישאו נפשו" (הושע ד, ח), "הנפש היא עוונה בה" (במדבר טו, לא).

320 ואף שבני האדם אינם רואים את ההשפעה של העבירות והמצוות על נפש האדם, אצל הקב"ה הדבר גלוי, כמו שאמר ירמיה הנביא (ירמיה יז, י): "אני ה' בוחן לב חוקר כליות, ולתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו". לאחר שקבלנו זאת מפי הנביאים, ניתן לאמת זאת גם על ידי חקירה שכלית.

321 כדי להבין מדוע אין האדם מבחין בהשפעת המצוות והעבירות על הנפש, יש להתבונן בטבע בני האדם. רוב האנשים אינם מסוגלים לראות דברים דקים ועדינים בתחומים בהם אינם מבינים, ואילו מומחה באותו נושא, אודות לניסיונו וכשרונו בתחום, מבחין בהם. למשל, רוב האנשים אינם יכולים להבדיל בין מטבע מזויף למטבע אמיתי, ואילו מומחה מגלה את זיוף הכסף. וכן ברפואה, אנשים פשוטים לא מבחינים בין מחלות שונות, ואילו רופא מומחה שלמד שנים רבות יוכל לאבחן באיזו מחלה האדם חלה. כך גם באבנים יקרות, המומחה מבדיל בין אבן יקרה לבין סתם אבן נוצצת, ובערכן של האבנים השונות. הכלל הוא: ככל שהדבר עדין יותר, צריך מומחיות גדולה יותר על מנת לבחון אותו.

322 עכשיו נבין, כי בני האדם אינם יכולים לראות את הזפות של המצוות והעבירות של העבירות, כי זה דבר עדין ודק, שאין חושי האדם קולטים, רק הקב"ה, יוצר האדם, אשר ציווה על המצוות ואסר את העבירות, יכול לראות את ההשפעה שלהן על האדם.

323 נפש האדם רוחנית מאד, היא זכה יותר מהגלגלים, שהם החומר הך ביותר בעולם (עין הקדמה - גלגלים), לכן אין אנו יכולים להבחין בהשפעת המצוות והעבירות ובשינויים שהם מחוללים, בדבר זה יכול להבחין רק מי שברא את הנפש. הנפש כה זכה ועדינה, עד שנמשלה לשמים (איוב כה, ה): "וכוכבים לא זכו בעיניו", "ושמים לא זכו בעיניו" (איוב טו, טו).

לב הדברים

'הפֶּלֶל כָּל מְלֹאכָה דְקָה, הִרְבָּה מְמוּמְיָה יַעֲלְמוּ מִן הַפְתָּאִים וַיִּרְאוּ לַחֲכָמִים'

בכלל מהותי זה ישנן שתי נקודות: הראשונה - בעניינים הדקים קשה להבחין. אם לא למדת מלאכה או נושא מסוים, לא תמיד תוכל לשים לב להבדלים הקיימים בין פרטיה. אך יש להדגיש עוד נקודה בדברי רס"ג - מה ש'נעלם' בדרך כלל אלה ה'מומים'. כלומר, נטייתנו היא לעגל פינות ולא לדקדק. אדם הסובל מקוצר ראייה ואינו יודע זאת, אינו נזהר בכל צעד, אלא להיפך. הוא הולך בחופשיות, בבית וברחוב, ואינו מבין שכל עת עלול הוא להיתקל ולהיפצע. היעדר ההבנה במלאכה או בעניין מסוים אינו גורם לנו בדרך כלל להישמר ולחשוב פעמיים אלא להיפך, אנו חושבים ובטוחים שהמצויאות היא אכן כמו שאנו תופסים אותה. הפתי שאינו בקי בהבדל בין המטבע האמיתי למזויף - בטוח כי שניהם אמיתיים. כמו כן אין הוא יודע להבחין כי האבן שלפניו אינה אבן חן אמיתית אלא חיקוי מוצלח. כך הדיו במעשים הנוגעים לנפשנו אנו. אין אנו מבינים כמה משפיע כל מעשה ממעשינו על הנפש. אומנם לו היה המצב גורם שנחשוש ונייהר בכל מעשה - בסופו של דבר יצאנו ברווח. אך אין זה כך - חוסר ידיעה והבנה רק גורם לנו לעשות מעשים שמשפיעים בצורה שלילית על הנפש, מעשים שמעכירים ומכתימים אותה. מתוך ידיעת קוצר ראייתנו זו, מלמד אותנו הקב"ה מהם המעשים הפוגמים בנפש, ועלינו להיות קשובים לגילוי דעתו של הקב"ה ולנהוג במצוותיו.

המאמר החמישי - בזכויות ובחובות:

319 **אָמַר** יְהוָה בֶּן שְׂאוּל. אָמַר הַמְחַבֵּר, הוֹדִיעֵנו אֱלֹהֵינוּ יְתָרָה, כִּי עֲבֹדוֹת הָאָדָם אוֹתוֹ כְּשֶׁהֵם רַבִּים נִקְרָאוּ זְכוּיֹת, וְשֶׁהַמְרוֹתָיו כְּשִׁירְבוּ נִקְרָאוּ חוֹבוֹת, וְכִי הִכַל שָׁמוֹר אֶצְלוֹ עַל כָּל עֲבָדָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ירמיה לב, יט): גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילָה אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פְּקוּחוֹת עַל דְּרָכֵי בְנֵי אָדָם, וְנֶאמַר עוֹד (איוב לד, כא): כִּי עֵינָיו עַל דְּרָכֵי אִישׁ וְגו'. וְכִי הֵם פְּעֻלִים יַפְעִלוּ בְּנַפְשׁוֹת וְיִשְׁיֹמוּם זְכוּת אוֹ מְטָנְפוֹת, כְּאֲשֶׁר הוּא אֹמֵר מְעוֹנוֹת, וְנִשְׂא עוֹנוֹ (ויקרא ה, א, ועוד), וְנִשְׂא חֲטָאוֹ (שם כד, טו), וְאֵל עוֹנִים יִשְׂאוּ נַפְשׁוֹ (הושע ד, ח), הַנֶּפֶשׁ הִיא עוֹנָה בָּהּ (במדבר טו, לא).
320 **יַעֲלֵם זֶה מִבְּנֵי אָדָם וְלֹא הִתְבַּרְרָ אֶצְלוֹ** יְתָרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (ירמיה יז, י): אֲנִי ה' חֹקֵר לֵב בּוֹחֵן לֵב חוֹקֵר כְּלִיּוֹת, וְלִתֵּת לְאִישׁ כְּדַרְכּוֹ כְּפִרֵי מַעֲלָלוֹ. לְאַחַר שֶׁקִּבְּלָנוּ זֹאת מִפִּי הַנְּבִיאִים, נִיתֵן לְאִמַּת זֹאת גַּם עַל יְדֵי חִקְרָה שְׁכִלִית.
321 כְּדֵי לְהַבִּין מְדוּעַ אֵין הָאָדָם מְבַחֵין בְּהַשְׁפַּעַת הַמְצוּוֹת וְהַעֲבִירוֹת עַל הַנֶּפֶשׁ, יֵשׁ לְהַתְּבוֹנֵן בְּטַבַּע בְּנֵי הָאָדָם. רֹב הָאֲנָשִׁים אֵינֶם מְסוּגָלִים לְרֵאוֹת דְּבָרִים דְּקִים וְעֵדִינִים בְּתַחֲמוּמִים בְּהֵם אֵינֶם מְבִינִים, וְאִילוּ מוֹמַחָה בְּאוֹתוֹ נוֹשֵׂא, אֹדוֹת לְנִיִּסְיוֹנוֹ וְכִשְׂרוֹנוֹ בְּתַחֲמוֹ, מְבַחֵין בְּהֵם. לְמַשֵּׁל, רֹב הָאֲנָשִׁים אֵינֶם יוֹכִלִים לְהַבְדִּיל בֵּין מְטַבַּע מְזוּיָף לְמְטַבַּע אֲמִיתִי, וְאִילוּ מוֹמַחָה מְגַלֵּה אֶת זִיוֹף הַכֶּסֶף. וְכֵן בְּרִפּוּאָה, אֲנָשִׁים פְּשוּטִים לֹא מְבַחֲנִים בֵּין מַחֲלוֹת שׁוֹנוֹת, וְאִילוּ רֹפֵא מוֹמַחָה שֶׁלְּמַד שָׁנִים רַבּוֹת יוֹכֵל לְאַבְחֵן בְּאִיזוֹ מַחֲלָה הָאָדָם חָלָה. כִּךְ גַּם בְּאַבְנֵים יְקָרוֹת, הַמוֹמַחָה מְבַדֵּיל בֵּין אֲבֵן יְקָרָה לְבֵין סֵתֵם אֲבֵן נוֹצֶצֶת, וּבְעֵרְכָן שֶׁל הָאַבְנִים הַשׁוֹנוֹת. הַכֹּלֵל הוּא: כִּכֵּל שֶׁהַדָּבָר עֵדִין יוֹתֵר, צָרִיךְ מוֹמַחִיּוֹת גְּדוּלָה יוֹתֵר עַל מִנֵּת לְבַחֹן אוֹתוֹ.
322 עַכְשָׁיו נִבְיִן, כִּי בְּנֵי הָאָדָם אֵינֶם יוֹכִלִים לְרֵאוֹת אֶת הַזְּפוּת שֶׁל הַמְצוּוֹת וְהַעֲבִירוֹת שֶׁל הַעֲבִירוֹת, כִּי זֶה דָּבָר עֵדִין וְדֵק, שֶׁאֵין חוֹשֵׁי הָאָדָם קוֹלְטִים, רַק הַקֶּב"ה, יוֹצֵר הָאָדָם, אֲשֶׁר צִוָּה עַל הַמְצוּוֹת וְאָסַר אֶת הַעֲבִירוֹת, יוֹכֵל לְרֵאוֹת אֶת הַהַשְׁפַּעָה שֶׁלָּהֵן עַל הָאָדָם.
323 נֶפֶשׁ הָאָדָם רוּחָנִית מְאֹד, הִיא זְכָה יוֹתֵר מִהַגְּלִגְלִים, שֶׁהֵם הַחֹמֵר הַךְ בִּיטָר עוֹלָם (עֵיין הַקְּדָמָה - גְּלִגְלִים), לְכֵן אֵין אֲנוּ יוֹכִלִים לְהַבְחִין בְּהַשְׁפַּעַת הַמְצוּוֹת וְהַעֲבִירוֹת וּבְשִׁנוּיֵים שֶׁהֵם מְחוֹלְלִים, בְּדָבָר זֶה יוֹכֵל לְהַבְחִין רַק מִי שֶׁבְּרָא אֶת הַנֶּפֶשׁ. הַנֶּפֶשׁ כֵּה זְכָה וְעֵדִינָה, עַד שֶׁנִּמְשָׁלָה לְשָׁמַיִם (איוב כה, ה): "וְכוֹכְבִים לֹא זָכוּ בְּעֵינָיו", "וְשָׁמַיִם לֹא זָכוּ בְּעֵינָיו" (איוב טו, טו).

קושי ההבחנה
בדברים דקים

כְּשֶׁהֵם רַבִּים - כשמרבה לעשותם. **וְשֶׁהַמְרוֹתָיו** - חטאיו. **הֵם** - המצוות והעברות. **וְאֵם** - וגם אם. **הַתְּקִים** - התברר. **בְּנִמְצָאוֹת** - בענייני העולם. **וַיִּדְמוּ טוֹבֵיהֶם לְרַעֲיהֶם** - קשה להבחין בין פעולה טובה לרעה. **הִרְצִי** - חלפנות מטבעות. **הִקְיֵאָה** - חכמת הפרצוף או קריאה בכף היד.

ביאורים

מהדורת אור עציון

³²⁴ הקב"ה יודע את מסתרי נפש האדם, כמו שנאמר (משלי כ, כז): "נר ה' נשמת אדם, חופש כל חדרי בטן", בפירושו למשלי, רבנו פירש: "כמו שבבית אפל אין אדם יודע מה שיש בו עד שיכניס לתוכו נר ויתגלה לו כל מה שבתוכו, כך אתה רואה אדם ואינך יודע מה בליבו, וידיעת ה' חודרת דרך משל לתוך מסתריו וידוע לפניו הכול, ואי אפשר שידע זאת זולת ה', כמו שאי אפשר לראות מה שבחדרים כי אם על ידי אור נר או זולתו. ולפיכך אמר (ירמיה יז, ט-י): "עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו אני ה' חוקר לב בוחן כליות", והמשילו לנר מבין כל שאר האורות מחמת שאורו ממוצע וישר ואפשר להביאו לכל מקום שירצה האדם ומצוי הוא בכל זמן ובכל מקום, מה שאין כן שאר המאירים. וכן המשיל הכתוב את היחס בין ה' לנפש ליחס שבין האש המתיכה שבכור לזהב ולכסף, כמו שנאמר (משלי יז, ג): "מצרף לכסף וכור לזהב ובוחן ליבות ה'".

³²⁵ במעשים רבים האדם איננו מרגיש את ההבדל בין מצווה ועבירה, הוא אוכל שני מאכלים, האחד מותר והאחד אסור, ואינו מרגיש שום הבדל ביניהם, הוא יכול להיות עם שתי נשים, אחת מותרת לו ואחת אסורה לו ואין הוא מרגיש בהבדל בין השתיים, אך הנפש שלו מתלכלכת, ורק הקב"ה יודע להבחין בין המצווה לעבירה, כמו שנאמר (משלי כא, ב): "כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן רוחות ה'".

³²⁶ כפי שאמרנו לעיל, כאשר אדם מרבה בעשיית מצוות, נפשו מזדככת, כמו שנאמר (איוב לג, כח): "וחייתו באור תראה", וכן "לאור באור החיים" (שם, ל), וכאשר הוא מרבה בעבירות, נפשו נעכרת, כמו שנאמר (תהילים מט, כ): "ועד נצח לא יראו אור". הקב"ה זוכר את כל מעשי האדם, והרי הם לפניו כדבר הכתוב אצל האדם, כמו שנאמר על הצדיקים (מלאכי ג, טז): "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זיכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו", ועל הרשעים נאמר (ישעיה סה, ו): "הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי".

³²⁷ מהפסוקים שהבאנו ניתן להבין, שהקב"ה זוכר את מעשי האדם על ידי כתיבה, אך זהו כמובן משל. הקב"ה גמול חסד עם האדם, ונתן בו יכולת להמיר כל דבר שהוא שומע לכתיבה, כדי שיוכל לזכרו לטווח רחוק. הקב"ה כמובן לא זקוק לדבר זה, מפני שהוא זוכר ללא כתיבה. אצלנו הכתיבה היא כלי עזר, הדבר דומה למשקפיים אצל אדם עם קשיי ראייה ולמקל לאדם צולע, אדם בריא לא זקוק לעזרים אלו, וכך גם הקב"ה איננו זקוק לכלי עזר על מנת לזכור. והנביא המשיל זאת לכתיבה, כדי שאנו נבין זאת יותר טוב.

³²⁸ כל זמן שהעולם הזה קיים, הקב"ה זוכר את כל מעשי בני האדם, כדי לתת להם גמול בעולם הבא, אותו יבא הקב"ה לאחר שיבראו כל בני האדם הצריכים להיברא לפי חוכמת ה', כמו שאמר שלמה המלך (קהלת ג, יז): "אמרתני אני בליבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים", וכן נאמר עוד בקהלת (יב, יד): "כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט אם טוב ואם רע".

³²⁹ אומנם הקב"ה ייתן את עיקר השכר לאדם בעולם הבא, אך חלק ממנו ניתן כבר בעולם הזה. והשכר בעולם הזה הוא סימן לגמול שינתן בעולם הבא. הטובות לצדיקים נאמרו בפרשת בחוקותי, ונאמר על השכר הטוב (תהילים פו, יז): "עשה עימי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו", ועל הקלות למי שלא שומע לקול ה', שנכתבו בהמשך הפרשה, אמרה התורה (דברים כח, מו): "והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם".

³³⁰ עיקר הזכות של הצדיקים נשמר לעולם הבא, כמו שנאמר (תהילים לא, כ): "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך", וכן כל העונשים על עבירות הרשעים נשמרים ולא דנים אותם עליהם בעולם הזה, כמו שנאמר (דברים לב, לד): "הלא הוא כמוס עימדי חתום באוצרותי".

להצלחת תמר בת רחל הי"ו

לעילוי נשמת שלמה בן סוליקה ושמחה בת רחמה לבית דדון ז"ל

הבורא יודע מה בלב האדם ונותן שכר על מעשיו

³²⁴ ואמר כי היא לז' כאור הנר אשר יחפש לו כל המחבואים והחדרים ויראה כל מה שהוא נסתר בם, כמו שכתוב (משלי כ, כז): "נר ה' נשמת אדם חפש כל חדרי בטן, ואמר עוד, כי הוא חם כאש" אשר תתיך הנהב והכסף בכור ותזקק אותם, כמו שכתוב (שם יז, ג): מצרף לכסף וכור לזהב ובוחן לבות ה'. ³²⁵ ואמרתי מה נפלא הדבר הזה, כי האדם הוא אוכל שתי אכילות מתר ואסור, ורואה אותם שגין אותו, ובוועל שתי בעילות מתר ואסור, ומצאם ערבים, וחושב אותם על דרך אחת, והמרצה הוא מרצה מה שפועלים ברוח"ו כאשר בארנו, וכמו שכתוב (שם כא, ב): כל דרך איש ישר בעיניו. ³²⁶ ואחר כן התבאר לי כי הזכיות כשיברו לנפש, תזך ותאיר, כמו שכתוב (איוב לג, כח): וחייתו באור תראה. לאור באור החיים (שם ל). וכאשר ירבו עליה העוונות תעכר ותחשך. וכאשר אמר במי שהוא כן (תהלים מט, כ): עד נצח לא יראו אור. ואחר כן הודיענו כי הוא שומר כל אלה הזכיות והחובות על כל בני אדם, והמה אצלו ככתובים אצלנו, כמו שכתוב על הצדיקים (מלאכי ג, טז): ונפתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחשבי שמו. ואמר על הרשעים, (ישעיה סה, ו): הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי. ³²⁷ וכאשר השתכלתי בזה המשל"ו מדברי החכם, מצאתי בתכלית התקון והנכונה, והוא שאנחנו, המון הברואים, מפני שמצאנו ביכלתנו אשר שמה החכם בנו שגבין האותיות אשר נדבר בם, ונוליד לכל אות סימן מהמכתב, עד שנסמור בזה חשבוננו וכל החדושים אשר נצטרך לדעתם, כל שכן שיהיה בחקמתו הוא מה שישמור עלינו הכל בלי כתב ולא ספר. ודמה לנו זה בכתב, בעבור שהרגלנו בו החשבון, לקרב אל הבנתנו כאשר בארתי. ³²⁸ והודיענו עוד, כי בעוד שאנחנו עומדים בעולם המעשה, הוא שומר על כל אחד מעשהו, וכבר זמן גבולו עליו לעולם האחר אשר הוא עולם הגמול, והעולם ההוא יבראהו כשישלים כל מספר המדברים"ו אשר חיבה חקמתו שבראם, שם יגמל הכל כפי מעשיהם, כמו שאמר החכם (קהלת ג, יז): אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים, ואמר עוד (שם יב, יד): כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט וגו'. ³²⁹ ואני עתיד לבאר דעת הגמול במאמר התשיעי מהספר הזה במה שיקשר. ועם זה לא הניח עבדיו בעולם הזה בבלי גמול על הטוב וענש על האשם, מה שיהיה לאות ולסימן לכל המנח"ו לעת הקבץ מעשה הברואים. ועל כן אנחנו רואים שהוא זוכר"ו בתורה הברכות אשר בפרשת אם בחוקותי (ויקרא כו, ג-א), ואמר בכמוהו (תהילים פו, יז): עשה עמי אות לטובה. וזוכר הקלות אשר בוהיה אם לא תשמע (דברים כח טו-סח): ואומר עליהם (שם מו): והיו בך לאות ולמופת. ומענינם בעולם הזה, ³³⁰ וכל הזכיות שמורות לצדיקים וחתומות כמו שכתוב (שם לב, לד): הלא הוא פמס עמדי חתם באוצרותי.

היא לו - ה' רואה את פגמי הנפש. **חם כאש וכו'** - ה' מבחין בין חלקי הטוב והרע שבנפש, ככור הברזל המפריד בין הזהב לסיגים. **והמרצה** - היודע להבחין בין דברים. **ברוח** - השפעת המעשה על הנפש. **וחייתו** - חייו. **המשל** - ה' אינו צריך לכתוב בספר, אלא זהו משל. **שומר** - יודע וזוכר את זכויותיו כדי לתת לו גמולו. **כשישלים כל מספר המדברים** - כשייבראו כל בני האדם שצריכים להיברא. **שם** - בעולם הבא. **לכל המנח"ו וכו'** - לשכר השמור בעבורו בעולם הבא. **זוכר** - מזכיר.